

lengyel herceg felesége. Ezt az Ezzo palotagrófot — tehát László anyai dédapját — is „tisztelترمéltónak” nevezik a német krónikák, aki Brunweiler apátságának alapítója volt. Itt is temették el, felesége, Matild mellé, aki II. Ottó német-római császár leányaként unokatestvére volt Gizella bajor herceglánynak, Szent István feleségének. Ez azt is jelenti, hogy anyai ágon is harmadfokú unokatestvérség fűzte össze Szent Lászlót Szent Imrével. László király személyesen már nem ismerhette ezt a német nagyanyját. Pedig az idősebb Richeza még sokáig élt, csak 1063-ban, tehát magyar vejével, I. Béla királlyal egy évben halt meg, mikor unokái már évek óta Magyarországon éltek. Csakhogy ez a nagyanya még 1034 előtt a lengyel földet elhagyva német hazájába, II. Konrád császárhoz menekült. A német krónikák szerint ugyanis összeveszett férjével, s amúgy is nehezen bírta „a szlávok barbár szokásait.”

De ha nem is ismerhette személyesen László király a német-római császári házból származó nagyanyját, arról bizonyára értesült, hogy e nagyanyának még két távolabbi ősanyja volt szent-emlékezetű, (majd ténylegesen is szentté avatott). Az egyik Adelheid volt, II. Ottó császár édesanyja, a másik pedig Matild, II. Ottó nagyanyja, és I. (Nagy) Ottó császárnak, az augsburgi győzőnek felesége. E Matild életrajzát először a híres Odilo cluny-i apát írta meg, de az első kanonizációs kísérlet a 11. század elején, még II. (Szent) Henrik német császártól szorgalmazva sem sikerült, csak később. Ha a tényleges kanonizációt már László király sem érte meg ebben az esetben, arról mindenesetre tudomása lehetett, hogy a „tisztelترمéltó” jelzővel nem csupán apai, hanem anyai őseinek sorában is találkozhat. Legfeljebb azt nem tudhatta földi életében, hogy a „sanctus” megjelölés az ő saját neve mellett is állandósul majd.

Ha a szentté avatásokra, a szentek kultuszára nem csak mai szemlélettel, csupán mint elhatárolt, „vallásos magánügyre” gondolunk, hanem arra is, hogy a középkori Európának ez a politika és a kultúra területén egyaránt nagyjelentőségű kísérő motívuma volt, akkor Szent László kanonizációját is a maga természetes valóságában láthatjuk. Mint szerves tartozékát Európa kultúrtörténetének.

KRISTÓ GYULA

Szent László királyra emlékezve

A történelmi messzeség, a nagy időtávlat nem kedvez az éles kontúroknak, s csak a legnagyobbaknak adatik meg, hogy — ha testük nem is — alakjuk, szellemük elkerülje az enyészetet. Éppen 800 éve annak, hogy I. László királyt III. Béla korában az egyház szentjeinek sorába iktatták.

László 1077-ben lépett a trónra, és 18 esztendei uralkodás után, 1095-ben hunyt el. Ez a két évtized eltörpül Szent István — fejedelemségével együtt értett — 41 éves országlása mellett, de ugyanakkor Szent István óta Szent László ült legtovább a magyar királyi trónon a 11. század uralkodói közül. Uralma kedvezőtlen előjelekkel indult. Ennek okát kétszeresen is származásában kell keresnünk. Szent István apja, Géza és Szent László dédapja, Mihály testvérek voltak.

A főhatalom Géza halála után fiára, Istvánra szállt, s István is akként határozott, hogy utána fia, Imre uralkodjék. A következetesen érvényesülni látszó elsőszülöttségi elv alkalmazásának Imre váratlan és korai, még apja életében bekövetkezett halála vetett véget. Ekkor István úgy rendelkezett, hogy őutána nőtestvéreinek a velencei dogétól született fia, Péter következze a trónon. E döntés ellen fellázadt Mihály fia, Vászoly, s merényletet kísérelt meg István ellen. A puccs nem sikerült, Vászolynek szeme világával, füle hallásával kellett fizetnie ezért, s gyermekeit, Leventét, Andrást és Bélát István király száműzette. A három testvér közül Béla Lengyelországba került, s ott született két fia, Géza és László. László alakjára tehát sötét árnyként vetült az a tény, hogy az istváni akaratnak ellenszegülő Vászoly unokája volt, azé a Vászolyé, akit éppen István, a magyar állam megalapítója és a magyarországi egyház megszervezője tett alkalmatlanná az uralkodásra.

László uralmára még egy körülmény vetett árnyat. László apja, Béla ugyanis a gyermekként megkoronázott Salamon király ellenében fegyveres harc árán jutott az ország koronájához. Ez még „bocsánatos bűnnek” számított, hiszen nem taszította le a ténylegesen trónra sem került Salamont, mindössze I. András elsőszülöttségi jog érvényesítésére irányuló elképzelése ellen lázadt fel, s neki — apjával, Vászollyal szemben — sikerült akaratát érvényesítenie. Béla rövid, három éves országlása után azonban Salamoné lett a korona, akit 1074-ben László testvérbátyja, Géza vetett le a trónról, majd Géza halála után őt Szent László követte a főhatalomban. Mind Géza, mind pedig László országlására igazi árnyat éppen az a körülmény vetett, hogy mindketten a törvényesen megkoronázott és ezért legitim uralkodónak tekinthető Salamon ellenében nyerték el az uralmat.

Szent László érdekes módon „válaszolt” erre a — származásával kapcsolatos — két kihívásra. István királyt és fiát, Imrét — több más magyarországi egyházi férfiúval egyetemben — 1083-ben szentté avattatta. Kényszerű és szükségyszerű lépés volt ez. Minden magyar középkori uralkodó és idővel minden magyarországi jog forrása az államalapító király, István volt, István emlékével perben, haragban állva nem lehetett tartósan kormányozni a 11. századi, de a későbbi Magyarországon sem. Lászlónak is meg kellett tehát békülnie a tulajdon nagyapját megvakító és megsüketítő Istvánnal, mert valóságos legalitást saját uralma törvényesítéséhez éppen Istvántól várhatott. Azzal, hogy kezdeményezte és végrehajtotta István szentté avatását, félreérthetetlenül kinyilvánította: megbékél a múlttal, István szellemi és lelki örökösének tekinti magát, jóllehet nem volt István egyenesági leszármazottja. Mégis, jó néhány évtized múltával a magyar krónika nemes egyszerűséggel Szent István király *neposának* nevezte Szent Lászlót, aminek ugyan van unokaöcs jelentése is, de első jelentése mégis inkább unoka. Amikor pedig III. Béla kezdeményezéséből László is követte a szentség útján Istvánt, ezzel az Árpádok egyenesen a szent királyok nemzetségévé váltak.

Míg a régen halott István emlékével szemben a megbékélés útját választotta László, addig az élő Salamonnal szemben inkább a harcot, s békességre is úgy volt hajlandó lépni vele, ha Salamon elismeri főhatalmát. Amikor Salamon ezt megpróbálta kétségbe vonni, László azonnal bebörtönözte rokonát. Ám közelgett István szentté avatásának napja. Három napon át próbálkoztak, hogy István testét kimozdítsák helyéről, de ez nem sikerült. A László korához közeli hagyomány szerint a szentté avatás került ezzel veszélybe. A helyzetet egy szent életű apáca mentette meg, aki azt az isteni kinyilatkoztatást közölte Lászlóval, hogy

addig nem emelhetik fel István tetemét, amíg Salamont László király szabadon nem engedi. Amikor Salamon visszanyerte szabadságát, játszi könnyedséggel távolították el a koporsót terhelő óriási követ. Akár így esett a dolog, akár nem, a következő nemzedék szolgálatott ekként igazságot Salamonnak Lászlóval szemben, ha már László nem békélt meg Salomonnal. Amikor a hányatott sorsú Salamon 1087-ben meghalt, bizonyára megkönnyebbült László király. Vajon ki tudja, hogy amikor 1091-ben a Monte Cassino apátjához intézett híres levelében László király a földi hatalom gyakorlásából adódóan bűnös embernek minősítette magát, mennyire gondolhatott még mindig Salamonnra, akit mind koronájától, mind — egy rövidebb időre — személyes szabadságától megfosztott? Szinte bizonyosra vehető: annak a közvéleménynek, amely László kora után mindjárt Salamon mellé állt (vagy legalábbis megértő volt Salamon iránt), szerepe volt abban, hogy László kanonizációja halálát követően majdnem egy évszázadig váratott magára. Olyan évtizedek következtek László után a magyar történelemben, amikor felértékelődött a legitimitás, a formai szempontból makulátlan jogszerű uralkodás, s ennek a feltételnek László — éppen Salomonnal szembeni viszálya folytán — nem felelt meg. Csak a 12. század végén változott meg a közfelfogás. III. Béla maga sem volt vitán felül állóan legitim uralkodó, hiszen nem az esztergomi érsek koronázta királlyá, aki pedig erre jogosult lett volna (III. Béla esetében görögországi előlelete szolgált döntő mozzanatként az esztergomi érsek számára a koronázás elutasítására). Nehezen lehet szabadulni a gondolatától, hogy miként László felhasználta Istvánt a maga uralma legitimitásához, úgy szolgált László kanonizációja III. Béla uralma törvényesítéséhez.

Pedig László nem csupán aktuálpolitikai megfontolásból érdemesülhetett volna a keresztény középkori uralkodót érhető legmagasabb „kitüntetésre”, a szentté avatásra. László — Szent István mellett — a 11. századi magyar történelem egyik legjelentősebb uralkodója, hozzá közeli s távoli kortársai közül csak I. András és Kálmán hasonlítható. De I. András ágának Salomonnal és Dáviddal magva szakadt, ugyanez esett meg Kálmánéval is II. István halálakor, vagyis nem volt senki, aki a dinasztia ezen ágainak kultuszát tovább vitte volna. Sőt: mind I. Andrással, mind Kálmánnal szemben kifejezetten ellenséges volt az utókor értékítélete. Érdekes, I. Andrásban a későbbi krónikás nem azt tisztelte, hogy úrrá tudott lenni az országot lángba borító pogánylázadáson, hogy megvédte az ország függetlenségét két német támadással szemben, hogy ő az első uralkodónk, aki kultuszt teremtett az államalapító Istvánnak, hanem azt, hogy hagyta — mintha tehetne volna nem hagyni — Szent Gellért és a többi sok keresztény megölését. Az utókor Kálmánban sem az európai műveltségű, a Szent István-i hagyományokat makacs következetességgel folytató, bölcs törvényeket alkotó uralkodót látott, hanem Álmos megvakítóját, mert hiszen II. István halála után az Árpád-ház valamennyi királya Álmos leszármazottja volt. Az utódok bosszút lihegtek András ellen, mert megakadályozta a Béla-ág és Kálmán ellen, mert meggátolta Álmos trónra jutását. Lászlónak sok tekintetben kihívást jelentő származása ellenére is „szerencséje” volt, mert hiszen végtére mégiscsak a Béla-ághoz tartozott, amelynek — szemben az András-ággal — nem szakadt magva, s „szerencséje” volt azért is, mert III. Béla személyében sorstársa akadt, aki zászlóként emelhetette fel László nevét. Így, ilyen viszonytárságos úton, politikai megfontolásoktól sem mentesen jutott László a szentség glóriájához.

Pedig László önmagában — aktuálpolitikai megfontolásoktól mentesen — is igazán jelentős uralkodóink egyike. Nincs terünk arra, hogy részletesen bemu-

tassuk mindazon érdemeit, amelyek erre a magas piedesztálra emelték. E helyütt meg kell elégednünk azzal, hogy csak vázaltszerűen villantjuk fel azokat a legfontosabb eseményeket, amelyek állításunkat igazolják. A legfontosabb ezek sorából az, hogy Lászlóval ért véget az a több évtizedes válságperiódus, amely Szent István halálával (vagy talán már uralkodása utolsó éveiben) vette kezdetét. A nevével összekapcsolt, drákói szigorúságú törvények vasököllel csaptak le a magántulajdon megkárosítóira, továbbá mindazokra, akik a formálódó rend elől menekülni, a társadalmi rétegződés igájából kibújni vagy azt elkerülni akarták. A magyar krónika egy helyén — a valóságnak megfelelően — arról olvashatunk vele kapcsolatban, hogy szigorú törvényeket alkotott. Ugyanezen krónika egy másik helyén azt találjuk, hogy minden ítéletében enyhített a törvények szigorúságán. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi beállítás már szentségének ismeretében fogant, amikor minél inkább az volt a cél, hogy megtisztítsák a frissen kanonizált király alakját a földi hatalom gyakorlásából kikerülhetetlenül adódó erőszakos, kegyetlenséget sem nélkülöző vonásoktól, s a szent király ideáljának megfelelő légius magasságokba emeljék. Szerencsére ránk maradtak László törvényei, amelyek vérről íródtak, s nem kell természetlen vitákat folytatnunk a tekintetben, hogy a krónika melyik beállítása áll közelebb a valósághoz. A lopáson ért szabadot vagy szolgát László törvényei szerint fel kell akasztani; a templomba menekülő tolvaj szemé világát kell hogy veszítse; a mindössze libát vagy tyúkot eltulajdonító szolga vagy szabad fél szemével bűnhődjön tettéért. És még hosszan idézhetnénk e büntető törvénykönyvek különös kegyetlenséget sugalló cikkelyeit. Vajon erre gondolt László, amikor 1091-ben úgy fogalmazott: bűnös, mert a földi uralmat nem lehet a legsúlyosabb bűnök nélkül gyakorolni? Mindenesetre ezekkel a törvényekkel az országban évtizedek óta megrendült jog- és vagyonbiztonság elve helyreállt. A drákói szigorúságú törvények eredményességét mi sem bizonyítja egyértelműbben, mint az: László utódának, Kálmánnak már megadatott — maga fogalmazott így —, hogy a törvény bilincsenek szorításán lazítson.

László másik nagy érdeme, hogy orozslánrészt vállalt az országot kelet felől fenyegető nomád népek megfékezésében. Istvánnak és az István nyomdokaiba lépő Andrásnak elsősorban nyugati irányban, a hódító németiséggel szemben kellett megvédenie az ország függetlenségét. Lászlóra a keleti végek biztosítása maradt, s ez szikrányival sem volt könnyebb feladat, mint a német expanzió megállítás. A már hercegeként Kerlésnél (Cserhalomnál) győztes László életét és uralkodását át- és átszöttek a keleti hadszíntereken, Erdélyben és az Erdéllyel határos vidékeken a pogány besenyők, úzok (torkok) és kunok (kománok) elleni győztes csaták. Talán nem egészen véletlen, hogy a Somogyvároton, az általa alapított bencés apátságban eltemetett László teste nem sokkal halála után átkerült a keleti országrész felemelkedőben levő városába, Váradra. A nyugattal szövetkező és a nyugat ellenében harcoló korábbi magyar királyokkal szemben László az első király, aki „emancipálta” a magyar keletet, s talán a késői utókor halála tükröződik abban, hogy sehol annyiszor nem festették meg templomi falképeken László pogányokkal szembeni harcait (László párviadalát a leányrabló „kunnal”), mint az erdélyi egyházakban. Lászlónak elévülhetetlen érdemei vannak a magyar állami függetlenség megőrzésében a kelet felől jövő támadásokkal szemben.

László abban is általa szentté avatott elődje, István nyomdokaiba lépett, hogy tovább építette a magyarországi egyházszervezetet. Igaz, az orozslánrészt ebben

Istváné, nem csekély azonban ehhez László hozzájárulása sem. Ő alapította Zágráb püspökségét, köze van a nyitrai püspökség létesítéséhez, a bihari püspökség székhelyének Váradra történő áthelyezése is nevéhez kapcsolható. Bencés apát-ságokat alapított, rajta hagyta keze nyomát a káptalani szervezeten és a főesperesi intézményen. Éppen ez évben, május 20-án van 900 éve annak, hogy László elnökletével összeült a szabolcsi zsinat, amely az egyházi élet sok-sok fontos kérdésében foglalt állást, egyebek mellett kötelezően előírta a frissen kanonizált magyarországi szentek, István, Imre és Gellért ünnepének tiszteletét. A mélyen vallásos László azonban a császársággal harcban álló pápaság szövetségében nem tartott ki élete végéig. Amikor 1091-ben horvátországi hódításba kezdett, pápai hűbéres államra emelt kezét. Ez a végét jelentette a pápai—magyar szövetségnek, s élete utolsó éveit László a pápaellenes tábor tagjaként a császár szövetségeseként élte meg. Az 1091. évi katonai akció azért nevezetes, mert egy több mint 800 évig (1918-ig) fennálló perszonálunió, Magyarországnak és Horvátországnak a magyar állam keretében, a magyar korona uralma alatti együttélése alapjait vetette meg. A későbbi magyar krónika biblikus helyre hivatkozva („Ne lépd át atyáid határait” Péld 22, 28) állapította meg Lászlóról — történelmileg tévesen, de a jámbor életű, hódításoktól tartózkodó szent király-eszme gondolatkörének megfelelően — azt: megelégedett a maga határaival, s tartózkodott idegen és ismeretlen népek kormányzásától.

A történelmi messzeség nem csupán az éles kontúroknak, de a valóság-hű ábrázolásnak sem kedvez. Valóság és eszmény furcsa keveréke színezte évszázadok alatt a László-képet. Az előbbi példák számát még eggyel gyarapíthatjuk. A röviddel szentté avatása után íródott verses zsolozsmája a 13. század eleji viszonyoknak megfelelően a keresztény lovagok oszlopaként tekint Lászlóra, nem véve tudomást arról, hogy László korában még nem lehetett szó lovagságról és lovagi kultúráról Magyarországon. A csekély valóságmagra időről időre újabb és újabb rétegben reá rakódó aktualizálások, eszményiesítések hovatovább szinte teljesen elfedték az eredeti portrét. Új László-kép született az évszázadok során. A 14. század közepén keletkezett, ismeretlen ferences szerző által írt krónika (vagy inkább geszta) már nyíltan lovagként ábrázolta Lászlót: 1345-ben, amikor a tatárok támadtak a székelyekre, a váradi egyházból eltűnt László teste, majd egy idő múltán átizzadva találták meg. A csodát azok a tatár foglyok „fejtették meg”, akik elmondták: őket nem a székelyek és a magyarok győzték le, hanem maga László, akit mindig segítségül hívnak. Nagy lovagként magas paripán ült, fején arany korona, kezében csatabárd, s azzal aprította őket. S miközben László székelyei és magyarjai élén a pogányok ellen harcolt (miként valóságos életében annyiszor), feje fölött tündöklő koronával a fején Boldogságos Szűz Mária jelent meg. Mit mondhat erre a történész? A mondában a szent király megtette a kötelességét, megvédte, győzelemre segítette népét, amely szentté avatta és szentként tisztelte őt. Egyre inkább elhalványult tehát a hús-vér, cselekvő és szenvedő, származása hálójában vergődő, vért ontó és a világi hatalom gyakorlásában magát bűnösnek minősítő ember, s egyre határozottabb körvonalakkal született meg a szent mítosza, a mitikus szent, az ideál. A történészt veszteség érte, mert szinte elvesztett egy hús-vér királyt, de egy népet, egy nemzetet szerencse ért, mert eszményt tudott találni és alkotni magának.